

O DANAŠNJI JEZIKOVNI POLITIKI V SLOVANSKIH JEZIKIH

Władysław Lubaś: *Polityka językowa. Komparacja systemów i funkcjonowania współczesnych języków słowiańskich*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, 2009. 560 str.

Ta obsežna monografija je izšla v Opolah l. 2009 in je le delček velikega slavističnega projekta o današnjih spremembah v slovanskih jezikih, ki traja od l. 1993. V letih 1996–2003 je bila uresničena prva stopnja s štirinajstimi monografijami za posamezne jezike in med njimi je bila tudi monografija Slovenski jezik (1998) pod uredništvom prof. dr. Ade Vidovič Muha. Druga stopnja vseslavističnega projekta o sistemski in funkcijski primerjavi sodobnih slovanskih jezikov se je po obravnavi fonetike in fonologije, besedotvorja in frazeologije usmerila še v jezikovno politiko; avtor in urednik slednjega jezikovnopolitičnega sklopa, ki je v monografiji izšel l. 2009 v Opolah v soizdajateljstvu tamkajšnje univerze in filološkega inštituta, je Władysław Lubaś, tudi sicer avtor številnih sociolingvističnih študij o jezikovni situaciji na Poljskem in širše, zlasti v slovanskem svetu.

Izhodiščna namena te obsežne monografije sta bila primerjalni opis politično-pravnih, organizacijskih in normativnih razmer v posamezni slovanski državi in jeziku in vzporedno teoretično-praktično usmerjanje načrtovanja v optimalnejšo jezikovno politiko v slovanskih državah (z upoštevanjem politično-kulturno-ekonomskega in normativnega statusa posameznega jezika).

Načrtovana namena oz. cilja te obravnave sta seveda preambiciozna, da bi bila dosežena – monografija ne primerja, še manj usmerja, je pa zagotovo dovolj izčrpen povzemalni popis in deloma tudi komentar dosedanjih obravnav jezikovne politike jezikoslovcev iz Belorusije, Bolgarije, Bosne in Hercegovine, Češke, Črne gore, Hrvaške, Makedonije, Poljske, Rusije, Slovaške Slovenije, Srbije in Ukrajine; stališča nekaterih poljskih jezikoslovcev so obdelana v poglavju o poljskem načrtovanju jezikovne politike. Posledično je koristen tudi obsežen popis upoštevane strokovne literature, kjer pa, žal, še ni mogla biti upoštevana v istem letu pri nas izdana monografija o jezikovni situaciji v novonastalih državah bivše Jugoslavije (gl. Vesna POŽGAJ HADŽI, Tatjana BALAŽIĆ BULC, Vojko GORJANC (ur.): *Med politiko in stvarnostjo. Jezikovna situacija v novonastalih državah bivše Jugoslavije*. Zbirka Kulturna Sožitja. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2009. 308 str.); omenjena samostojna publikacija je namreč dosedaj eden redkih celostnih prikazov aktualnega jezikovnopolitičnega stanja v državah na Balkanu.

Spremenjene jezikovne situacije v slovanskih državah po l. 1990 so vsekakor velik interdisciplinarni izziv za jezikoslovce in za resničnejšo oz. aktualno sliko stanja jih je treba predstaviti z različnih zornih kotov. Nove družbeno-politične okoliščine so v večji ali manjši meri spremenile status jezikov in jezikovnopolitične strategije, zato avtor in urednik W. Lubaś povzema tri nosilne etape v (pre)oblikovanju koncepta jezikovne politike in jezikovnega načrtovanja: 1) jezikovna situacija in načrtovanje jezikovnega statusa (ki vključuje razmerja med jeziki in odnos do jezikov, vpliv globalnega jezika, jezikovne predsodke in stereotipe, jezikovni prestiž, jezi-

kovno revitalizacijo, jezikovno ogroženost, medgeneracijski prenos, jezik v vzgoji in izobraževanju, jezik v medijih in v javnih ustanovah (sodstvo, zdravstvo, državna uprava itd.) in jezik novonastalega življenjskega sloga (prostočasne dejavnosti kot rekreacija, duhovna gibanja idr.), 2) načrtovanje korpusov in 3) načrtovanje naslovnikov oz. uporabnikov s programom vpeljevanja in posploševanja (sem se prištevajo tudi jezikovne pravice kot niz pravnih, političnih in etičnih načel, kolektivne in individualne, povezane z nacionalno zakonodajo in mednarodno regulativo). In če družbeno-politične spremembe in preoblikovanja vplivajo na status jezika, imajo velik vpliv na ustvarjanje korpusov in pridobivanje naslovnikov tudi kulturne spremembe – vseskozi se namreč soočata uzakonjeni kulturni kanon in popularna oz. masovna kultura, pojavljajo se novi tipi subkulture, vezani na novo glasbo, šport, prostočasne dejavnosti ipd. Vedno bolj se uzavešča soodvisnost jezikovne politike in jezikovne kulture.

Glede na občutljivo in tudi pretežno še nedodelano izrazje v jezikovni politiki je vprašljivo, koliko verodostojno je tovrstni jezikovnopolitični metajezik iz drugih slovanskih jezikov sploh prevedljiv v poljščino in ali ne bi bilo bolje, če bi avtor pri predstavitvi jezikovne situacije v določeni slovanski državi obdržal tudi njeno izrazje v citatni obliki (npr. kot pripise v oklepajih in narekovajih). Navsezadnje bi bilo avtentično oz. neprevedeno izrazje vsaj za strokovno javnost kot potencialnega naslovnika največkrat tudi precej bolj povedno (17). Kljub zelo informativni in aktualni vsebini je delo po načinu opisne predstavitve namenjeno predvsem poljski javnosti, medtem ko tujezične bralce prisili v bolj selektivno in problemsko branje, ki z neizogibnim primerjanjem in kontrastivo vodi v kritično branje.

Obsežna obravnava, dolga skoraj šeststo strani, je razdeljena v pet poglavij: 1 *Politične družbeno-kulturne in demografske spremembe v postkomunističnih državah* (*Przemiany polityczne, społeczno-kulturowe i demograficzne w krajach postkomunistycznych*, 19–30), 2 *Jezikovna politika glede na javno komunikacijo in posamezni kolektiv* (*Polityka językowa wobec komunikacji publicznej i tożsamości zbiorowej*, 31–130), 3 *Jezikovna politika v bivši Sovjetski zvezi in Jugoslaviji* (*Polityka językowa w ZSRR in byłej Jugosławii*, 131–203), 4 *Države in jeziki* (*Państwa i języki*, 205–511) in 5 *Stare i nowe w polityce językowej słowiańskich krajów postkomunistycznych*, 513–525), sledi še seznam upošteevane literature (527–545) in povzetka v angleščini in nemščini.

V nadaljevanju bodo povzemale in komentirane avtorjeve primerjalne in kontrastivne opombe o stanju v današnjih slovanskih državah (poglavja 1, 2 in 5), poskušala bom ovrednotiti avtorjeva stališča o jezikovnem stanju po razpadu Jugoslavije (pogl. 3), zlasti predstavitev stanja v Sloveniji (pogl. 4) primerjalno npr. s Slovaško.

– Vpetost jezikovne politike v razmerja do naroda in države zahteva premišljeno tehtanje bistvenih sestavin, ki vplivajo na njen potek: okoliščine oz. konteksti, v katerih poteka jezikovna politika (družbena in demografska struktura, spekter družbenih potreb, kulturna in jezikovna tradicija, stanje družbene zavesti in stanje znanosti in umetnosti), tvorci oz. nosilci jezikovne politike, predmet oz. vsebina (celovitost komunikacije z govornico kot najnaravnejšim aparatom in z vso razpoložljivo tehnološko podporo, sredstva v smislu kodifikacije) in doktrine, tako liberalne kot puristične (45–47). Pomembno vlogo pri načrtovanju in uresničevanju programa jezikovne poli-

tike imata tako družbena raba jezika kot družbena zavest o jeziku (37). Med jezikovnim sistemom in rabo je uresničena/aktualizirana ali neuresničena norma; norma je skupaj s stilistiko nenehen proces, ki se ustrezno okoliščinam diferencira. Potrebe po zaktualizirani oz. eksplicitni normi pa sprožijo v družbi in njeni javni komunikaciji proces standardizacije in tako se oblikuje standardni jezik, ki je opredeljen tudi kot specifični sociolekt z eksplicitno normo za različne oblike rabe v javni komunikaciji, zlasti v javni upravi in medijih (86, 93).

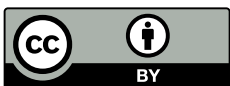
Eno od zunanjih meril, ki bistveno vplivajo na jezikovno politiko in načrtovanje posameznega jezika je tudi stopnja prestižnosti jezika v mednarodni skupnosti, npr. v Evropi, in med jezike z visoko prestižnostjo od slovanskih sodi samo ruščina, medtem ko je npr. slovenščina s poljščino, češčino, slovaščino in srbščino označena kot zmerno prestižna (105). Trenutno bi se to bolj konkretno dalo izmeriti z aktivnostjo jezika v EU, tj. kakšna je trenutna razlika v aktivnosti med t. i. uradnimi jeziki, kamor razen srbščine sodijo zgoraj omenjeni jeziki.

Glede na avtorjevo interpretacijo (tudi obsega obravnave sta približno enaka) se ponuja primerjava slovenščine (427–441) s slovaščino (486–502) zaradi bivšega izhodiščnega statusa v federalni državi, zaradi visoke narodnostne homogenosti, ki je v obeh državah nad osemdesetodstotna, in zaradi zelo aktualnega reševanja notranjih in zamejskih manjšinskih vprašanj.

Znotraj jezikovne politike posameznega jezika se morajo tako z narodnega kot mednarodnega vidika izčistiti pojmi in posledično tudi izbor najustreznejših izrazov. Avtor se v zvezi z reševanjem zadreg pri jezikovnopolitičnem izrazju sklicuje na razpravo A. Vidovič Muha Sodobni položaj nacionalnih jezikov v luči jezikovne politike (na str. 71; vir razprave: Obdobja 20 – Metode in zvrsti, 2003, 5–25). Pri Slovincih kot jezikovni naciji je npr. pojem knjižnega jezika enačen z nacionalnim jezikom, ki pa je v EU obravnavan kot uradni jezik, npr. sintagma *prvi jezik* ima že širše pojmovno okolje. Z vidika dikcije EU je aktualna raba *uradni jezik* (nasproti redkejši *nacionalni jezik*, medtem ko se *državni jezik* ne rabi). Dobra primerjalna oz. kontrastivna študija izrazja s področja jezikovne politike v sedanjih (novonastalih) državah slovanskega sveta bi lahko pokazala, do katere mere je izrazje specifična jezikovnih razmer v določeni državi in kateri izmed znotrajdržavnih pojavov so toliko univerzalni, da predstavno in pojmovno omogočajo tudi univerzalnejša poimenovanja; z vstopom v mednarodno skupnost tipa EU pa je (bilo) glede na pridobljeno mednarodno vlogo treba prevzeti še druga/vzporedna izhodiščna merila poimenovanja.

Današnji dokaz, da prvi oz. izhodiščni jezik v narodu nima več samoumevnega in absolutnega prvenstva je npr. Belorusija, kjer se od l. 1996 86 odstotkov prebivalcev deklarira za Beloruse, samo še okoli 20 odstotkov pa beloruščino uporablja kot prvi vsakdanji jezik, tako da je Belorusija uradno dvojezična država. Na drugi strani pa si lahko jezik glede na obstoječi narod in novonastalo državo prvenstvo šele ustvarja, npr. bosanščina, črnogorščina (115–129).

Znotraj razmerja *jezik – narod – država* je opozorjeno na neupravičeno avtomatično enačenje jezika z narodom oz. obratno in za primer so navajane razmere v bivši Jugoslaviji in Sovjetski zvezi (131–203). Dobro in izčrpno je povzeta zgodovina srbohrvaškega oz. hrvaškosrbskega jezika in njegov razpad kot federalnega jezika. Z razpadom pa sledi nacionalizacija oz. ponarodovanje novih jezikov, npr. bosanščine

in črnogorščine.

Današnja aktualna stanja po državah so opisana in deloma pokomentirana v naj-obširnejšem četrtem poglavju. Tudi zaradi velike količine podatkov je po svoje razumljivo, da avtorjeve predstavitve ostajajo pretežno na ravni fragmentarnega povzemanja. Sicer pa smiselno zbrani in izbrani podatki kar kličejo po komentarju, ki bi bil dobra nadgradnja očitni avtorjevi prizadevnosti, da bi bil podatkovno čimbolj izčrpen in aktualen. Kot pozitivno pri slovenski jezikovni politiki avtor izpostavi, da čeprav je slovenska norma grajena na nacionalizaciji oz. ponarodovanju in ohranjanju domačih oblik, ne zapada v nasilni purizem, kar navsezadnje nakazuje tudi (še) sorazmerno visoka variantnost oblik v novejši slovenski leksiki. Vendar tudi iz te ocene se lahko zazna še vedno pretežno obrambna pozicija slovenske jezikovne politike, ki kljub vlogi državnega jezika, sprejetju Zakona o javni rabi slovenščine (2004) in Resoluciji o nacionalnem programu za jezikovno politiko (2007) še ni uspeła prevzeti proaktivne vloge, ki jo je enkrat že imela in ki bi bila ključnega pomena tudi za sooblikovanje jezikovnopolitičnih načel Evropske unije.

Ob vsem predstavljenem in tudi ustrezno dokumentiranem bi bilo treba poudariti nekaj dejstev, ki jih navajam v tem odstavku. Dobro bi bilo napisati, da kljub razbitju avtoritativnega poenotenga srbohrvaškega jezika proces iskanja ločevalnih prvin in standardizacije posameznih jezikov, ki jih govorijo na Hrvaškem, v Srbiji, v Bosni in Hercegovini in v Črni gori, še poteka, in največ jezikovnih novosti dosedaj je v hrvaščini, najmanj pa v srbsčini. Pozitivno je, da jeziki, ki so nasledili srbohrvaščino – tj. hrvaški, srbski, bosanski in črnogorski, postopoma izgubljajo negativne konotacije. Tako sta se z učnim načrtom v slovensko šolo kot osnovnošolska izbirna predmeta vrnila hrvaščina in srbsčina, kar pa se seveda ne sme izenačevati z zakonsko možnostjo, ki otrokom jezikovnih manjšim omogoča učenje maternega jezika.

Proces inštitucionalizacije hrvaščine se je od konca leta 1990 nadaljuje s pospešeno politiko terminološkega načrtovanja. Hitrejše oblikovanje enovite in splošno-sprejemljive pravopisne norme pa ovirajo skrajno negativni purizem v več oblikah in t. i. »paranormativnimi priročniki«. Pomembno bi bilo poudariti, da si je v srbskem jeziku na ravni /za/pisanega jezika ideologizirani privilegij pridobila cirilica, medtem ko z latinično pisavo tekmuje mednarodni način prečrkovanja. Pri bosanščini bi veljalo izpostaviti, da se bo o pravi jezikovni politiki v Bosni in Hercegovini lahko začelo govoriti šele, ko se bodo zaključili procesi standardizacije vseh treh uporabljenih jezikov, tj. bosanščine, hrvaščine in srbsčine, in ko bodo vsi trije postali del zavesti in zlasti zdravih medkulturnih povezav med prebivalci BiH. Črnogorščina je status uradnega jezika dobila l. 2007, vendar proces standardizacije še poteka – o pravopisu črnogorščine odloča heterogena ekspertna skupina, pretežno sestavljena iz Nečrnogorcev; pri vsem tem pa je mogoče najslabše to, da je omenjena skupina samo rezultat nezmožnosti sodelovanja prejšnjih dveh ekspertnih skupin – ene emotivno-tradicionalnejše in druge bolj pragmatično-razumsko usmerjene. Makedonski jezik je od leta 1998 potrjen kot uradni jezik države Republike Makedonije, vendar se mora jezikovna politika ukvarjati z visoko narodnostno nehomogenostjo, zlasti na zahodu države je intenzivno sobivanje makedonščine in albanščine; postopoma se rešujejo tudi problemi, povezani s standardizacijo prečrkovanja iz tujih latiničnih

pisav v cirilico in obratno.

Purizem ima svoje poglavje (517–525) in posebej sta poudarjena dva tipa – t. i. ksenofobični purizem v smislu »za naš čisti jezik« in elitni purizem s sloganom »naš jezik je lep«. Svareča je tudi misel, da se je najradikalnejša oblika ksenofobičnega purizma pojavila v novonastalih državah iz bivših federalnih držav. Po čiščenju jezika (protisrbskem in protijugoslovanskem) je v osredje postavljena Hrvaška. V t. i. postkomunističnih državah je eden bistvenjših napredkov možnost uvajanja demokratične in enakopravne rabe (tudi več) jezikov v vseh okoliščinah. Pretesna premočrna navezava *jezik – narod* pa se spreminja v mednarodno uporabo jezikov v smislu enakovredne evropske večjezičnosti. Novonastale razmere t. i. postinformacijske družbe pa vsekakor ne morejo biti razlog, da glede na posamezni (še zlasti novonastali) državni jezik že govorimo o krizi jezikovne identitete.

Tovrstni opisi aktualnih jezikovnih politik v državah slovanskega sveta potrjujejo, da družbeno-politične spremembe omogočajo in zahtevajo hkrati, da se na novo vzpostavi odnos tudi do lastnega jezika. Zlasti medijski jezik in vsakdanja jezikovna raba sta prepletena in vpliv je dvosmeren. Občuten je porast senzacionalnega popularnega in tabloidnega novinarstva, kar posledično povzroča tudi mešanje oz. neizčiščeno rabo žanrov. Opazne jezikovnostilistične spremembe v poročevalnih besedilih sproža ravno prekomerno vrednotenje in aktualiziranje. Raziskave kažejo, da se jezikovna toleranca pri uporabi govornih različic zvišuje, kar je posledica zlasti višje stopnje jezikovne osveščenosti in bolj suverene jezikovne rabe sploh; tako postopoma izginjajo tudi manjvrednostni predsodki (posledično strah) govorcev pred standardizirano obliko jezika. Jezikovna negotovost namreč lahko vodi tudi v brezpotrebno in zlasti neustrezno hiperkorektnost, obenem pa lahko bistveno omejuje izrazne zmožnosti.

V večkulturnih okoljih je vse bolj živo zavedanje, da država poleg svoje nacionalne jezikovne skupnosti v svoje aktivno družbeno-politično delovanje vključuje tudi pripadnike drugih jezikovnih in etničnih skupnosti. Večkulturna družba mora sčasoma prerasti v medkulturno družbo in posledično lahko tudi nacionalna politika postane medkulturna.

Monografija je zlasti informativno zastavljena – aktualno tematiko ponuja v nadaljnjo problemsko obravnavo strokovnjakom in študentom in je hkrati lahko tudi zgolj informativno branje za najširšo javnost, ki želi samo bolj poznati in tudi razumeti današnje jezikovno in kulturno stanje v (novonastalih) državah v slovanskega sveta.

Andreja Žele

Oddelek za slovenistiko Filozofske fakultete UL